

Др Вилма Пезелъ

ванредни професор Правног факултета Универзитета у Сплиту

ПРАВНИ ПОЛОЖАЈ ЖЕНЕ У СРЕДЊОВЈЕКОВНОМ ПАГУ

У раду се анализирају важнија питања која одређују правни положај жене у средњовјековном Пашком статуту. Упоредо се указује на одговарајућа решења тих питања у другим далматинским статутима, нарочито Задарском и Шибенском, чије заједничко порекло из старог, несачуваног Задарског статута пружа добре могућности правноисторијске анализе.

На почетку рада се указује на изворе пашког средњовјековног права, нарочито с обзиром на потребе ове теме, а у средишњем су делу обрађена питања везана за правни положај жене у статусном, породичном (укључујући и брачно), имовинском, процесном и кривичном праву. Настојања градских власти да спрече стицање имовине од стране странаца, као и настојање да се спречи подела породичне имовине кроз мираз, представљају према мишљењу аутора главне разлоге који су у крајњој линији довели до инфериорног положаја жене у статутарном правном систему.

Аутор закључује да се у Пашком статуту јасно може сагледати утицај суседног Задарског статута из 1305. године (али и старијег, несачуваног Задарског статута), као и хрватског односно хрватско угарског права из непосредног залеђа. То јасно говори о бројним правним трансплантима и позајмицама у статутима средњовјековних далматинских градова.

Кључне речи: *Правни положај жене. Пашки статут. XV век. Далматинско статутарно право. Правни транспланти.*

1. УВОД

Након начелне изједначености права полова у Јустинијанову раздобљу,¹ правни пореци раног средњег вијека жени намећу низ

¹ E. Besta, *Le persone nella storia del diritto italiano*, Padova 1931, 33; P. S. Leicht, *Storia del diritto italiano. Il diritto privato. Parte prima, Diritto delle persone e*

јавноправних и приватноправних рестрикција,² од којих су се неке одржале и у комуналним правним системима. Тако је и правни положај жене у далматинском статутарном праву по правилу неповољнији од положаја мушкарца, премда је сваки статут имао другачију правну регулативу.

Пашки статут из 1433. године је темељни извор пашког средњовјековног права.³ Но, о правном положају жене у средњовјековном Пагу, осим извора насталих у самоме Пагу, важна сазнања нуде и извори везани за град Задар, у чијој је непосредној власти Паг био до XII вијека и с којим је Паг био повезан привредним, политичким, културним, црквеним и другим везама.⁴ То се првенствено односи на Задарски статут,⁵ као и на бројне сачуване записе задарских

di famiglia, Milano 1960, 95; M. Kaser, *Das Römische Privatrecht*, II, München 1975, 108 110.

² Вид. детаљније на пример P. Ketsch, A. Kuhn, *Frauen im Mittelalter*, Band 2, Düsseldorf 1984, 146; M. T. Guerra Medici, *I diritti delle donne nella società altomedievale*, Napoli 1986, 116; G. Dubby, M. Perrot, *A History of Women in the West*, Harvard 1994, 174; E. Ennen, *The Medieval Woman*, Oxford 1989, 29.

³ *Statuta communitatis Pagi, Venetiis*, 163 (даље: Пашки статут). Пре Пашкога статута користили су се обичаји наслеђени још из времена родовског уређења. Власти у Задру и Пагу често су консултовале пашко Вијеће да би утврдили да ли поједини обичаји стварно постоје. Венеција је дала налог да се напишу прописи темељени на обичајном праву, на што су Пажани предложили преко 90 одредби, којима су Задрани додали још 30, вид. више М. Suić, *Pag, Zadar* 1953, 41. Осим тога, на предлог пашких племића и прокуратора Растиње Палчића и Јурја Крлете, било је изабрано осам чланова Великог вијећа који су имали израдити нацрт новог статута. Статут је одобрен од Венције 1433. године. Касније су уз текст овог статута биле дописане накнадне одредбе и прописи, а статут је објављен 1637. године.

⁴ Оток Паг био је на размеђи интересних сфера Задра и Раба више од два стољећа. О односима између тих градова вид. више М. Suić, *Pag, Zadar*, 1953, 36; I. Веус, „Statut zadarske komune iz 1305. godine“, *Vjesnik Državnog arhiva u Rijeci* (Vje snik DAR) II/1954, 524; М. Granić, *Proces formiranja paške srednjovjekovne komune i Velikog paškog vijeća od njegova ukinuća*, Zadar 1987, 237; L. Čoralić, *Venecija. Kra ljica mora i lagunarnih sprudova. Povijest Mletačke Republike*, Samobor 2004, 44 47. Осамдесетих година XIII века појавио се спор између Задра и Раба око граница територија што су их поседовали на Пагу. Посредовао је крчки кнез Фридрих и пресудио спор у корист Рабљана. На жалбу Задрана млетачки је Сенат послао 1292. године на Паг комисију која је утврдила границе. Према одлуци комисије Рабу су припали Новаља, Часка и Лун, а остало Задру. Према Суићу борба за овај део отока се наставила све до 1538, када је спор решен тако да је Пашка досуђена Пагу, а Новаља је остала Рабљанима. М. Suić, (1953), 28, 39; S. Antoljak, *Izvori i literatura o prošlosti otoka Raba od ranoga srednjeg vijeka do godine 1797*, Zadar Rab 1986, 22 24, 28; N. Klaić, „Paški falsifikati“, *Radovi Filozofskog fakulteta* (Historijska grupa), Zagreb, 1/1959, 20, 21. Упор. *Codex diplomaticus, Supplementa*, vol. II, Zagreb 1998, 110/181, 111/182, 112/183, 113/186, 115/187, 117/192. За критику наведених извора вид. S. Antoljak, 26 и даље. О власти осорских кнезова над Пагом постоје противречни подаци: *Codex diplomaticus, Supplementa*, vol. I, Zagreb 1998, 37/75, 38/76; 40/77; 55/94.

⁵ Одредбе Задарског статута које се односе на Паг: V, 22 (плаћање службеника ривира који пође на Паг); III, 78 (о овлашћењима власника животиња који је предао

нотара.⁶ Међу њима се по значају издвајају нотарски записи које је сачинио задарски бележник и плаћени писар пашке комуне (*notarius*

на испашу живину у задарскоме котару или на Пагу упор. Пашки статут IV, 66); III, 97 (жена удата на словенском подручју не сме имати део у родитељским добрима, осим ако супруг има трајно боравиште у Задру одредба се односи на Пажане и њихове поседе из очинске односно материнске баштине); V 6, 7 (Пашки кнез дужан је свака три месеца јавно огласити да нико у Пагу не сме посуђивати новац на камате; задарски грађанин било којег пола који на Пагу даје новац на камате подлеже казнама Задарским статутом предвиђеним против задарских грађана); 34 (туђинца који станује на Пагу, односно који ту има поседе, обвезују сви терети на које су обавезни и остали Пажани). Темељну студију о Задарском статуту је дао I. Veuc, „Statut zadarske komune iz 1305. godine“, *Vjesnik Državnog arhiva u Rijeci*, sv. II, Rijeka, 1954, 493–781. Превод статута на хрватски језик објављен је 1997. године: J. Kolanović, M. Križman, *Statuta Iadertina – Zadariski statut sa svim reformacijama odnosno novim uredbama donesenima do godine 1563, Zadar 1997* (даље: Задарски статут).

⁶ У раду су коришћене следеће збирке нотарских исправа: *Spisi zadarskih bilježnika Henrika i Creste Tarallo 1279–1308*, prepisao i indeks sastavio Mirko Zjačić, Zadar 1959 (даље: SZB I); *Spisi zaarskih blježnika Ivana Qualis, Nikole pok. Ivana, Gerarda iz Padove*, 1296–1337, prepisali i indekse sastavili Mirko Zjačić i Jakov Stipišić, Zadar 1969 (даље: SZB II); *Spisi zadarskog bilježnika Franje Manfreda de Surdis iz Piacenze*, 1349–1350, prepisao i indeks sastavio Jakov Stipišić, Zadar 1977 (даље: SZB III); *Andrija pok. Petra iz Cantua, bilježnički zapisi 1353–1354*, sv. I., prepisao R. Leljak, s izvornikom sravnio J. Kolanović, Zadar 2001 (даље: SZB IV); *Andrija pok. Petra iz Cantua, bilježnički zapisi 1355–1356*, sv. II, prepisao R. Leljak, s izvornikom sravnio J. Kolanović, Zadar 2003 (даље: SZB V); *Codex diplomaticus regni Croatiae, Dalmatiae et Slavoniae*, vol. IV, VI, IX, X, XI, Zagreb, 1904–1990; *Codex diplomaticus, Supplementa*, vol. I II, Zagreb 1998; L. Jelić, „Zadarski bilježnički arhiv“, *Vjesnik kraljevskog hrvatsko-slavonsko-dalmatinskog zemaljskog arhiva*, (Vjesnik KHSZDA) I–III/1899–1901. Сви наведени извори у раду се цитирају тако да први број означава број исправе, а други број страницу наведеног издања. Исто важи и за статуте који се цитирају у раду, и то:

Брачки статут: K. Kadlec, *Statutum et reformationes insulae Brachiae*, Zagreb 1926. Упор. Cvitanić, *Brački statut*, Brač 1968; исти, *Брачки статут*, Split 2006;

Будвански статут: Ljubić, Š., *Statuta et leges civitatis Buduae, civitatis Scardoniae et civitatis insulae Lesinae*, Zagreb, 1882–1883. Упор. и N. Vučković, M. Luketić, Ž. Bujuklić, *Srednjovjekovni statut Budve*, Budva, 1988;

Дубровачки статут: B. Bogišić, K. Jireček, *Liber statutorum civitatis Ragusii*, Zagrabie MCMIV. Усп. и M. Križman, J. Kolanović, *Statut grada Dubrovnika*, Dubrovnik, 1990; A. Šoljić, Z. Šundrica, I. Veselić, *Statut grada Dubrovika*, Dubrovnik, 2002;

Хварски статут: в. под Будвански статут (Ljubić). Упор. и A. Cvitanić, I. Kasandrić, *Hvarski statut*, Split 1991.

Корчулански статут: J. J., Hanel, *Statuta et leges civitatis Curzulae*, Zagreb 1878. Упор. и A. Cvitanić, *Statut grada i otoka Korčule*, Korčula 2002 (1995).

Которски статут: *Statuta et leges civitatis Cathari*, Venetiis 1616.

Ластовски статут: F. Radić, *Libro delli ordiamenti e delle usance della universitate et dello comun della isola de Lagusta* (Knjiga o uredbama i običajima skupštine i občine otoka Lastova), Zagreb 1901. Упор. и A. Cvitanić, *Lastovski statut*, Split 1994.

Мљетски статут: *Liber de ordinamenti e delle usanze der Insel Meleda*, Arhiv für österreichische Geschichtsquellen (ed. G. Wenzel), Wien 1894; превод M. Pucić, „Statut oli zakoni od Universitati otoka Mljeta“, *Dubrovnik – cvet narodnoga knjižtva*, sv. III, Zagreb 1852, 193–218. Упор. A. Marinović, I. Veselić, *Mljetski statut*, Split 2002.

Рапски статут: L. Margetić, P. Strčić, *Statut rapske komune iz 14. st.*, Rab Rijeka 2004, упор. и U. Inchiostri, A. Galzigna, *Gli statuti di Arbe*, Archeografo Triestino, Trieste 1899–1900.

jadrensis et scriba salariatus comunis Pagi) Gerardus de Padua. Они немају континуирани хронолошки низ, већ се односе на године 1329–1331, 1336, 1337,⁷ а међу њима су најчешће опорукe.

2. СТАТУСНО ПРАВО

Правну способност имали су сви припадници пашке јурисдикције без обзира на пол, старост или сталеж, иако је њен опсег био умањен код дјеце под очинском влашћу, особа у односу зависности (слуге и слушкиње), редовника и редовница, итд.

Опсег пословне способности зависио је од старости, пола и здравља. Пашки је статут за стицање пунолетности одредио узраст од 15 година за мушкарце односно 14 година за жене, те је тиме у односу на одредбе канонског права подигао границу пунолетности.⁸ Одређујући старост под којом су особе подвргнуте старатељству, као и активну опоручну способност, за мушкарце је одређено 16 година, а за жене је остајало 14 година као граница.⁹ Мушкарци с навршених 16 година који живе самостално обвезани су на *терму*.¹⁰

Речи мушкога рода *ако ко, да нико, неко, когод, ико, који год, било који, свако* и томе слично односе се на оба пола, ако је предмет или дело о коме Статут говори такав да може одговарати или да одговара и женском полу.¹¹

Удата жена је ограничено пословно способна.¹² Током брака је под мужевом влашћу, те уговор који склопи жена без посебне до-

---

Скрадински статут: *Statut grada Skradina, Statuta civitatis Scardonae* (uvodnu studiju napisao, statut s latinskoga preveo i za tisak priredio A. Birin), Zagreb Skradin 2002.

Сплитски статут: J. J. Hanel, *Statuta et leges civitatis Spalati*, Zagreb, 1878. Упор. и А. Свџанић, *Statut grada Splita, Splitsko srednjovjekovno pravo*, Split 1998.

Црески статут: *Statuto di Cherso et Ossero*, Venetiis 1640.

Шибенски статут: Z. Herkov, *Knjiga statuta, zakona i reformacija grada Šibenika*, Šibenik 1982.

Трогирски статут: I. Strohal, *Statuta et reformationis civitatis Tragurii*, Zagreb 1915. Упор. и М. Беркет, А. Свџанић, В. Глиго, *Statut grada Trogira*, Split 1988.

⁷ *Spisi zadarskih blježnika* II, br. 1 89, 189 257 (dalje: SZB II).

⁸ Пашки статут II, 27. Упор. Задарски статут III, 112; Шибенски статут II, 56; Сплитски статут IV, 57; Трогирски статут III, 3,10, 17, 36; Дубровачки статут VI, 19; Корчулански статут (B) 56.

⁹ Пашки статут II, 29; V, 6.

¹⁰ Пашки статут I, 14. Терма је врста давања, вид. *Lexicon latinitatis*, VII, 1179.

¹¹ Пашки статут V, 40; Шибенски статут V, 47.

¹² У погледу пословне способности жене у току брака, Пашки статут слиједи остале далматинске правне системе који се разликују од римско византијског права и

зvole и сагласности мужа није ваљан. Жена не може умањити мираз нити га оптеретити ни уз мужеву сагласност.¹³ Развојем општинске аутономије и градске економије у XIV вијеку, сагласност мужа за женине правне послове постаје инсуфицијентна, те се захтијева суделовање општинских власти, односно кнеза и курије, за случајеве ако се муж нађе у случају очевидне нужде, а жена му жели помоћи из своје имовине.¹⁴

Одрасле неудате жене и удовице углавном нису биле ограничене у пословној способности. Као и у осталим далматинским градовима и у Пагу је удовица имала размјерно повољан положај.

Уколико би муж умро без опоруке и без баштиника, за његову имовину су се постављали заступници односно оставински извршитељи из редова покојникових рођака који су били дужни саставити инвентар, и жени, док год буде часно живјела у удовиштву, примерено додељивати од прихода покојникових добара за издржавање. Ако би поврх тога нешто преостало, расподелило би се за спас душе покојника. Послије смрти или престанка удовиштва жене, споменута су добра припадала законским наследницима на начин прописан Статутом. Уколико је било покојникових баштиника, од те имовине требало их је издржавати. Женске је баштинике требало при удаји опремити на рачун покојникове имовине према вриједности и стању тих добара и с обзиром на могућности.¹⁵

Независно од постојања опоруке, у браку с дјецом жена је имала право остати у кући заједно с наследницима и добивати издржавање према могућностима из наслеђених добара докле буде живела у удовиштву, здруживши свој мираз и осталу имовину с оставином и остајући у заједници с наследницима. Ако се удовица пожелела удати или излучити из наследства свој мираз или било што од своје имовине, тада се отпремала из куће са својом имовином уз ускраћивање издржавања и одијевања.¹⁶

приближавају лангобардском праву, најконзервативнијем међу германским правима. Темељна разлика у односу на римско право је у институцији туторства над женом, о чему нарочито говори Ротаров едикт, *cap.* 204. Више вид. L. Margetić, *Hrvatsko srednjovjekovno obiteljsko i nasledno pravo*, Zagreb 1996, 181.

¹³ Пашки статут IV, 7 Шибенски статут IV, 7, 8. Упор. Брачки статут I, 26 Хварски статут II, 39; Дубровачки статут VIII, 32; Црески статут, 47. Вид. више и упор. I. Веус, „Osorska komuna u pravnopovjesnom svjetlu“, *Vjesnik Državnog arhiva u Rijeci (Vjesnik DAR)* 1953, 129, 131.

¹⁴ Пашки статут IV, 18 Шибенски статут IV, 26. Упор. Задарски статут II, 96; Трогирски статут III, 23; Сплитски статут III, 72.

¹⁵ Пашки статут V, 26 Шибенски статут V, 30. За Задарски статут вид. III, 141. У Корчули и Скрадину о висини прихода који удовица сме трошити одлучивала је курија. Упор. Корчулански статут (B) 42; Скрадински статут, 45. По одредбама Брачког (I, 25) и Хварског статута (II, 34) удовица је имала већа права и припадала јој је трећина оставине.

¹⁶ Пашки статут V, 34 Задарски статут III, 141 Шибенски статут V, 41.

По изричитој статутарној одредби, исте одредбе односе се у свему на удовца као и на удовицу, а понекад се то изричито наглашава и у опорукама.¹⁷ Мајка удовица могла је, живећи у удовиштву, уживати имовину дјецe умрле без опорукe или прије пунолетности. Та је имовина припадала онима одакле је дошла, ако су били живи, а ако нису били у животу, тада је мајка могла наследити половину тих добара, док се друга половина расподељивала за спас душе оних којима су та добра требала припасти.¹⁸ Осим губитка права на уживање имовине преминулога супруга, поновном удајом удовица није могла бити скрбник – тотор (дјеци из брака с преминулим), опоручни извршитељ преминулог супруга нити одлучивати о склапању брака дјецe.¹⁹

На правни положај неударних жена утицала је околност да ли су биле под очевом влашћу (односно мајчином влашћу, одбраном или заштитом²⁰ након очеве смрти) или су биле еманципиране. Имовина нееманципиране кћери припада оцу, а након еманципације, ако постоји јавна исправа о еманципацији, имовину стиче за себе.²¹

У категорији редовница Пашки статут разликује припаднице тзв. другогa и трећегa реда. Трећим се редом назива удружење лаика, за разлику од мушкогa реда (*ordo primus*) и његова женскогa огранка (*ordo secundus*).²² Пашки статут припаднице трећегa реда назива термином *pizochara seu menorica*;²³ оне нису положиле редовничке завјете

¹⁷ Статутарне одредбе индентичне су за удовицу и удовца: Пашки статут III, 36; V, 9, 14. Муж опоруком условљава жени уживање добара очувањем чистоће удовиштва: SZB II 3/192, 8/195, 29/210, 40/218, 41/219, 55/231, 57/236, 60/238, 77/252. Жена на исти начин условљава мужа: 50/228, 66/243, 71/249.

¹⁸ Пашки статут V, 27.

¹⁹ Пашки статут V, 42.

²⁰ Пашки статут III, 27. Упор. Задарски статут II, 94, R 70; Шибенски статут, Ref. CCXLI из 1438. године уз II, 50, 51.

²¹ Пашки статут II, 22; Задарски статут II, 20.

²² У суседном је Задру већ 1251. године забележена појава припадника фрањевачког трећегa реда који је службено основан 1221.

²³ Пашки статут V, 31. Упор. Задарски статут III, 14, 19, 114, 133, као и Шибенски статут V, 35. *Lexicon latinitatis medii aevi Yugoslaviae*, I VI, Zagreb 1969 1978 (даље: *Lexicon latinitatis*) V, 859, s. v. *pizochara*, *pizochara*, *pizocara*, f. трећоредница, жена која живи у самостану и носи опатичко рухо али није свечаним завјетом везана на редовнички живот. Дубровачки статут назива их покорнице (*bičocha* IV, 65), стари дубровачки назив за покорницу је присадница, призадница или приздница, а у литератури постоји и назив испосница, вид. Z. Janeković Römer, *Maruša ili suđenje ljubavi, bračno ljubavna priča iz srednjovjekovnog Dubrovnika*, Zagreb 2007, 118. Которски статут (cap. 212) допушта им примање поклона односно наслеђивање из мајчине имовине до висине 50 перпера, а црква је могла наследити само четврти део онога што је трећореткиња посједовала (cap. 213). Детаљније: L. Blehova Čelebić, *Žene srednjovjekovnog Kotora*, Podgorica 2002, 256; L. Blehova Čelebić, *Hrišćanstvo u Boki*, Podgorica 2006, 239.

и могле су живети изван самостана. Редовнице другога реда живеле су унутар самостанских зидина; на Пагу су најпознатије бенедиктинке.²⁴ Редовнице су уживале посебан статус у погледу наслеђивања.

Посебну категорију становништва чине серви и анциле.²⁵ По одредбама Пашкога статута забрањено је позајмљивати им новац са залогом или без залога, као и играти на срећу у погледу нечијег слуге или слушкиње;²⁶ господару се вјерује у погледу плате и исплате плате слуга и слушкиња,²⁷ а дозвољено му је тући своју домаћу служинчад (слуга или слушкиња, серва или анцила), с тиме да не сме одсећи или осакатити уд, „када је био на расположби Господина Кнеза“.²⁸

Особа подложна другоме или која је под влашћу, у службеничком или породичном односу према другоме, било да је у служби најамник, слуга или слушкиња било којег сталежа, пола или узраста, не може ништа од господаревих ствари било на какав начин отуђити без допуштења њеног господара.²⁹

²⁴ Уз мушки самостан бенедиктинаца на Просики 1318. године утемељен је женски самостан бенедиктинки у самом Пагу (Стари град) и изграђен 1321. године; исте године Милица и Јуран Погачић даровали су самостану солане код Бабиног потока (данас Вели поток), CD IX 17/25. За њих је у новом Пагу саграђен посебан самостан са црквом св. Маргарите. Цркву и самостан утемељио је седамдесетих година XV вијека Јурај Словиња, посједовао је мноштво поља и солана, а бенедиктинке су у почетку биле само кћерке пашких племићких обитељи Бабчић, Братковић, Билинић, Радогостић, Руић, Зоранић, Зоровић, итд. Више вид. М. Suić, (1953), 53, 56, 85. Женски самостан св. Маргарите спомињу конституције пашког каптала из 1393. године, забрањујући пашким каноникима залажење у самостан редовница, осим капелану или исповједнику, под пријетњом казне затвора од мјесец дана, вид. А. Gulin, *Konstitucije paškog kaptola (kaptola zborne crkve sv. Marije u Pagu iz 1393. godine)*, Pag 2003, 103, XXXIII. „Нека пашки каноници не залазе у самостан редовница и нека у том смјеру или покрај самостана често не пролазе; о казни за прекршитеље.“

²⁵ О овој категорији становништва сазнајемо на основу поређења са осталим статутима, првенствено Задарским статутом и нотарским записима задарских нотара, из којих произлази да су серви и анциле могли посједовати и стјецати имовину, заснивати обитељ, обвезивати се, наступати на суду у властитим стварима и сл., иако су доживотно и наследно били подређени свом господару. Детаљније V. Pezelj, „Naznake pravnog položaja žene u sednjovjekovnom Zadru“, *Zbornik radova Pravnog fakulteta u Splitu*, 43, 3 4/2006, 528. Беуц сматра да се не ради о сервима у класичном смислу него о особама у најамном односу према другој особи (*locatio conductio operarum*) у којем слободна особа даје своју радну снагу другој особи уз уговорену накнаду, Веус, (1954), 563; N. Budak, „Struktura i uloga obitelji serva i famula u komunalnim društvima na istočnom Jadranu“, *Starohrvatska prosvjeta* 14/1984, 347 361; исти: „Pravni položaj serva i famula u komunalnim društvima na istočnom Jadranu“, *Radovi* 19/1986, 51 68.

²⁶ Пашки статут IV, 4; Задарски статут III, 5; Шибенски статут IV, 5.

²⁷ Пашки статут IV, 5; Шибенски статут IV, 9.

²⁸ Пашки статут VI, 18; Задарски статут V, 13.

²⁹ Пашки статут IV, 28; Шибенски статут IV, 38.

Ако ослобођени серв или анцила умре без опорукe и без по-томака, тада половина имовине припада господару или његовим на-следницима, а друга половина припада Господину Кнезу и Великом суду који ће их распоредити за спас душе.³⁰

3. ПОРОДИЧНО ПРАВО

Подређеност дјеце очинској власти потиче од одредби старог, несачуваног Задарског статута.³¹ По одредбама Пашког статута, ствар коју је купио син (или кћи) у очевој или мајчиној власти, власништво је очево (или мајчино) и ако у уговору то није изричито споменуто.³² Ствари из опоручног записа родитељи уживају до еманципације дјеце.³³ Такве је ствари родитељима забрањено отуђити или оптере-тити обавезом.³⁴

Законитима се сматрају синови и кћери ако постоји јавно мње-ње о томе, па за утврђивање није нужно друго доказивање.³⁵ Дјеца и унуци били су дужни родитеље, дједове и праједове издржавати према могућностима своје имовине док су живи, изузев ако они сами имају имовину из које се могу издржавати.³⁶

³⁰ Пашки статут V, 30; Шибенски статут V, 34.

³¹ Детаљније L. Margetić, (1996), 194, 239 241. Односе родитеља и дјеце најтемељитије регулира Рапски статут. Упор. L. Margetić, P. Strčić, *Statut rapske ko tине iz 14. st.*, Rab Rijeka 2004, 43 45; за Задар упор. I. Beuc, (1954), 596; за Сплит вид. A. Cvitanić, *Statut grada Splita*, Splitsko srednjovjekovno pravo, Split 1998, 148; за Котор: И. Синдик, *Комунално уређење Котора*, Београд 1951, 131 133.

³² Пашки статут II, 22 Шибенски статут II, 50, 57. Према Реформацији 6 Шибенског статута из 1381. године особа с навршених 16 година у мајчиној власти може се правоваљано обвезати. Вид. *Ref.* 241. Другачије је по одредби Задарског статута II, 20, који прописује сину под очевом влашћу власништво остављеног му записа, иако отац има право уживања све док траје очинска власт (Задарски статут III, 104). Исто и Рапски статут II, 18, те Трогирски статут III, 18.

³³ Пашки статут II, 23; Шибенски статут IV, 51. Еманципација се по Паш ком статуту обављала јавном исправом. Ако се отац противио дијете се могло еманципирати уз сугласност власти. Према Допунама Пашког статута уз II, 23 до еманципације је долазило и уколико је син становао одвојено од оца дуље од шест мјесеци без очеве приговора. У Задру се за еманципацију тражио упис у јавне књиге или женидба с одвојеним животом у другој кући. Према Пашком и Шибенском статуту еманципација се обављала јавном исправом. Задарски статут II, 20; Пашки статут III, 23 Шибенски статут II, 51. У начелу се еманципација у далматинским статутима обављала јавном исправом или вођењем одвојеног кућанства, док се у појединостима статути разликују. Опширније L. Margetić, (1996), 195 и даље.

³⁴ Пашки статут IV, 29; Шибенски статут IV, 39.

³⁵ Пашки статут V, 35; Шибенски статут III, 6; V, 42, 43.

³⁶ Пашки статут V, 36.

Пашки статут подробно уређује институт старатељства односно скрбништва (туторства).³⁷ Мајка је могла вршити дужност старатеља недораслој дјечи (мушкој до 15, а женској до 14 година) до закључења другог брака. Малолетној сирочади без родитеља старатеља поставља кнез и Велики суд из редова родбине с очеве или мајчине стране, осим ако су родитељи опоручно одредили оставинске извршитеље. Скрбништво је предвиђено за неурачунљиве и слабоумне особе од стране синова, ближих рођака, жене или других особа.³⁸

а) Особно брачно право Пашки статут, као и остали статуту, нормира релативно оскудно, будући да је његове темеље регулисало црквено право које наглашава нераскидивост брака.³⁹ Раства брака пресудом црквеног суда спомиње се код кривичног дела прелјубе.⁴⁰

Дјеца у очевој власти губила су наследни део из очинских и мајчинских добара уколико би склопили брак без очеве пристанке, осим ако би им отац јавном исправом опростио тај преступ.⁴¹

Тенденција спречавања преласка имовине у руке странаца очитује се у одредби Задарског статута којом се жени удатој на словенскоме подручју⁴² забрањује удео у родитељским добрима, осим ако

³⁷ Пашки статут II, 28 32; Шибенски статут II, 57. Најподробније регулира установу скрбништва Задарски статут II, 26 29, којем су врло сличне одредбе Шибенског статута II, 56 60, Цреског 39 42, као и наведене одредбе Пашког статута. За остале статуте вид. L. Margetić, (1996), 198 200. Старатељ (*tutor*) се одређује малолетној особи које немају оца или законског заштитника. Скрбник (*curator*) се одређује пунољетној особи којој је због душевне болести одузето право самосталног управљања властитом имовином. То се најјасније види из одредбе Пашког статута II, 32: „*De inventario fiendo per tutores pupillorum, et per curatores mentecaptorum*“. Неки статуту не разликују татора од куратора, нпр. Рапски статут II, 3; Корчулански статут (B) 74.

³⁸ Пашки статут II, 31, 32; Шибенски статут II, 60, 62. Такви су скрбници дужни наступати на суду у свим пословима слабоумника и његове обитељи, те изван суда подузмати све и заступати у свему што буде потребно. Пашки статут изричито одређује да се одредба примијењује и на женске особе. Старатељи сирочади и скрбници слабоумника дужни су у року од двадесет дана започети састављање казала односно пописа цјелокупне имовине сирочета, слабоумника или неурачунљивога и довршити га у року од педесет дана, а по завршетку дужности дужни су положити рачун о управљању.

³⁹ Бракови су били нераскидиви све до Тридентинског концила 1563. године, који дозвољава раставу од стола и постеље (*separatio quoad thorum et mensam*), што прекида брачну заједницу, али не и постојање брака. Тада је прописана и јединствена форма вјенчања, при чему се захтијевало обавезно склапање брака у цркви уз присуство свештеника, K. Gross, H. Schüller, M. Novak, *Udžbenik crkvenoga prava katoličke crkve*, Zagreb 1930, 313.

⁴⁰ Пашки статут V, 43; Шибенски статут V, 50.

⁴¹ Пашки статут V, 41; Шибенски статут V, 48.

⁴² *Sc Slavonia* у одредбама Задарског статута означава хрватско подручје, а термин *Sc Slavus* значи Хрват, вид. J. Kolanović, M. Križman, *Statuta Iadertina Zadar*

јој супруг има трајно боравиште у Задру. Та се одредба одржава на Пажане и њихове поседе из очинске односно материнске баштине.⁴³

б) Одредба Пашког статута којом се уређује брачно-имовински режим заједнице стечене имовине новијег је датума. На почетку и на крају одредбе изричито се наглашава да она важи за убудуће, па је очито да није преузета из старог, несачуваног Задарског статута.⁴⁴ Имовинска је заједница на Пагу ограничена на стечена добра, а женино је право на половину стечене имовине по Пашком статуту ограничено само на случај смрти брачног друга или други случаја престанка брака, ако је ушла у брак без мираза и ако се у браку нису родила дјеца.⁴⁵

ski statut sa svim reformacijama odnosno novim uredbama donesenima do godine 1567, Zadar 1997, 341.

⁴³ Задарски статут III, 97.

⁴⁴ Заједница имовине не појављује се у другим далматинским градовима и острвима, из чега се закључује да је њено поријекло у сусједноме хрватском односно хрватско угарском праву, које је важило на континенту у непосредној близини тих острва на северном Јадрану, вид. L. Margetić, (1996), 178. Сматра се да су три велика фактора различитим интензитетом генерирани систем заједнице међу супружницима, а то су византијско, лангобардско и франачко право, A. Fino chiaro Sartorio, *La comunione dei beni tra coniugi nella storia del diritto italiano*, Palermo 1902, 25, 216; M. Roberti, *Le origini romano cristiane della comunione dei beni tra coniugi*, Torino 1919, 136, 262. Праву жене на дио стечене имовине сличне су правне установе лангобардска *quarta* и франачка *tertia*. Неке елементе тих института могли бисмо назријети у нотарским записима: 1336. године оставитељица *Dissaça*, жена *Dischi Votchariçe* са Пага располаже четвртином имовине коју је добила од мужа у часу вјенчања јавном исправом: „*Item dimitto dilectio appatrinio meo presbitero Chrassogne Peruonisig totam quartam partem michi contingentem de bonis predicti Dischi, viri mei, contentam in instrumento publico michi facto per ipsum virum meum, quando ipse me in vxorem suscepit; quod quidem instrumentum dedi predicto appatrinio meo*“, SZB II 46/224. Такође, 1354. године у Задру Радман пок. Видоја из Угљана прије склапања брака својој жени Милки даје на слободно уживање трећину његове цјелокупне имовине, коју има или ће је имати у будућности, SZB IV 328/510.

⁴⁵ Пашки статут V, 44. Заједница добара брачних другова присутна је у Рапском статуту (II, 14), те у Реформацији 101. Сплитског статута, L. Margetić, (1996), 83, 177 и даље. Према Рапском статуту (II, 14) жена је сувласница имовине што је муж стекне током брака уз услов да је у брак унијела нешто своје имовине (која и даље остаје у њеном власништву) или уз услов да ни она, ни њен муж нису у брак унијели ништа. Ако изузмемо најстарији облик брачног имовинског права у Дубровачком и Которском статуту, који предвиђају строгу сепарацију под утјецајем словенског права, те Рапски и Пашки статут који предвиђају заједницу стечене имовине, сви остали статuti се на различите начине приближавају идејама брачне заједнице добара. Најјасније је то изразио Сплитски статут прописавши у Реф. 101: „супруге пучана и становника сплитског дистрикта које немају никакву служинчад, а носе одијело од црне чохе и рубац на глави, у поље носе мужу храну, иду по воду и на пећ (с крухом), перу рубље и раде друге послове без служинчади и оне послове које иначе чини служинчад, добију и морају добити и без икаква изузетка стећи право на половину свих добара што су их њихови мужеви стекли за вријеме трајања брака.“ И у комунама које су предвиђале сепарацију добара статутарне су одредбе

Према одредбама Пашкога статута, уколико жена умре без опорукe и остави потомке из брачне везе са мужем, сву имовину која жени припада од стечевине наслеђују ти потомци. У случају да жена умре без опорукe и без наследника потеклих из брачне везе, тада сам муж наслеђује читаву имовину. Половину стечене имовине жена је слободна опоручити, док другу половину наслеђује муж.

Жена није одговарала због преступа, уговора или кривице мужа, као и обратно. Мада међусобно нису одговарали за акте другог супружника, ипак се из њихове заједничке тековине намиривала обавеза одговорности за дугове и уговоре једног од супружника.⁴⁶

в) Правни режим мираза Пашки статут обрађује у петој књизи која садржи главе о опорукама и последњим вољама, о удаји и праву на мираз.⁴⁷ Према одредбама Пашког статута удата и дотирана кћи се није сматрала подмиреном.⁴⁸ Удате кћери и њихова дјеца наслеђују оставитеља као и неудате, уз одбијање вриједности коју су добиле за мираз. Ако су мираз добиле од другде, такав мираз имају као повлашћен и ни на који се начин не смије урачунати у наследни дио.⁴⁹

Додаци Пашком статуту уз V, 18 дозвољавају оцу да слободно уда једну или више кћери уз мираз или уз право да наследи део очеве или мајчине имовине након њихове смрти или на други начин на који је дјевојчин отац склопио брачни уговор. Без обзира на двосмислености Статута који говори о подели имовине међу браћом и сестрама, те о стању и положају удатих кћери са или без мираза, то

предвиђале могућност уговорне брачне имовинске заједнице, нпр. Дубровачки статут IV, 60. Детаљније V. Сучковић, „O odredbi dubrovačkog statuta *De concordio in ter virum et uxorem schepatos* (IV, 60)“, *Godišnjak Pravnog fakulteta u Sarajevu* 25/1977, 441-451.

Другачије је природе универзална заједница којом се између супружника актом брака конституира *communio omnium bonorum*. Тај је облик присутан у Истри, а најбоље је описан у статуту Умага (III, 45), упор. P. S. Leicht, *Storia del diritto italia no. Il diritto privato. Parte prima, Diritto delle persone e di famiglia*, Milano 1960, 203; P. Vaccari, *Il regime della comunione dei beni nel matrimonio rispetto all'Italia*, Pavia 1908, 1-4; A. Lefebvre Teillard, *Introduction historique au droit des personnes et de la famille*, Paris 1996, 155. Генерално се може казати да је средњовјековни развој брачног имовинског права имао тенденцију имовинске заједнице, особито у градовима, иако са многим варијацијама, E. Ennen, *The Medieval Woman*, Oxford 1989, 110.

⁴⁶ Пашки статут II, 24. Упор. Шибенски статут II, 53.

⁴⁷ Пашки статут V, 9, 21, 34, 43, 44; Задарски статут III, 96, 99; Шибенски статут V, 25, 51-53. Упор. I. Veuc, (1954), 590.

⁴⁸ Пашки статут V, 21; Шибенски статут V, 25; Задарски статут III, 127; Трогирски статут, Реф, II, 223; Сплитски статут III, 44. Кћи се сматрала подмиреном по статутима Корчуле (B) 98, 113, Ластова (гл. 32) и Мљета (гл. 13). Детаљније вид. L. Margetić, (1996), 197.

⁴⁹ Пашки статут V, 21; Шибенски статут V, 25.

се сматра законским делом удате кћери и она не сме даље ометати ни узнемиривати остале наследнике, осим колико је обухваћено њеним брачним уговором и исправом о миразу.

Исти додатак уз главу 18. пете књиге одређује да је отац опоруком могао одредити колико свака од његових кћери мора добити за мираз. Ако отац умре без опорукe, мушки наследници су дужни удати сестре уз мираз који доликује њиховом положају и имовном стању или уз право да им припадне део као и осталим наследницима. Евентуални спор о доличности мираза решава Суд у Пагу односно ректор са судијама, испитавши стање и положај особе. Даваоци мираза су најчешће отац или браћа, уз надзор органа комуналне власти.

Миразним добрима и узмиразјем жена има право тестаментарно располагати када наврши 14 година, с тим да се њеном мужу јамчи право уживања свих добара докле год „чува удовчеву постељу“.⁵⁰

Према одредбама Пашкога статута жене удате с миразом и уз постојање исправе о миразу „убудуће“ немају никаква удела у стеченоме. При томе „убудуће“ код имовине заједно стечене у браку ваља разликовати да ли је жена умрла без опорукe и оставила потомке, када наслеђују они, или нема потомака, када наслеђује удовац. Жена је слободна половином заједно стечене имовине слободно опоручно располагати, док је друга половина припадала удовцу.⁵¹

Удовица је могла уживати мужеву имовину, добивати издржавање и одијевање из наслеђених добара живећи у удовиштву докле год је њен мираз био здружен с његовом имовином и у заједници с његовим наследницима. Ако се удовица пожелела удати или излучити свој мираз из наследства, наследници су је могли отпремити

⁵⁰ Пашки статут V, 9. Лат. *repromissa*, тј. „обећани иметак, узмиразје“ је иметак или дар који муж или његов отац обећава жени приликом склапања брака, *Lexicon latinitatis* VI, 997. На подручју Далмације ријетко се појављује. У сусједном Задру статут га не спомиње међу брачноправним установама, него у дијелу који говори о разним врстама правних пресумпција, упор. Задарски статут III, 94, 95, 112; Шибенски статут V, 12. У Цреском статуту по својој се функцији поклон поводом брака приближава римско византијском поклону те врсте (*donatio nuptiis causa*). Мужева су добра била оптерећена обавезом везаном за мираз и узмиразје, а жена је имала предност пред свим повериоцима. Жена је изузимала мираз и узмиразје из мужеве имовине, а остатак је остајао повериоцима, уз једину изнимку ако се ради о дуговима због лијечења, покопа и најамнине за стан. Ако је муж умро, жени су припадали мираз и узмиразје. Ако се није могао исплатити мираз и узмиразје, жена је имала право уживати имовину свога мужа тако дуго док се уживањем не би исплатила вриједност мираза и узмиразја. Тако Црески статут, 16; упор. I. Veuc, (1953), 131; L. Margetić, (1996), 178. Римско брачно право познавало је узмиразје (*contrados, donatio propter nuptias*) као дар који је муж давао жени приликом склапања брака, а који је по вриједности једнак миразу. E. Besta, (1962), 145 155; P. Vaccari, 65; M. Boras, L. Margetić, *Rimsko pravo*, Rijeka 1998, 219.

⁵¹ Пашки статут V, 44.

из куће вративши јој њену имовину, уз ускраћивање издржавања и одијевања.⁵² Исте су одредбе вриједиле и за удовца.

Жена прељубница која је пресудом црквенога судије растављена од мужа губила је право на мираз, осим ако би јој муж опростио.⁵³

4. ОБЛИГАЦИОНО ПРАВО

Супружници међусобно нису одговарали за дугове, преступе и уговоре (с изузетком заједничке тековине брачних супружника),⁵⁴ као ни дјеца (еманципована или нееманципована) за уговоре родитеља (оца и мајке – изузев уколико би од родитељске имовине нешто приспело у њихове руке).⁵⁵ Уговори дјеце под очинском влашћу (мушке до 15, а женске дјеце до 14) нису били ваљани.⁵⁶ Дјеца под очинском влашћу стицала су за родитеље и када они нису изричито у уговору наведени.⁵⁷

Жена није могла јамчити за мужа, а ако се заједно с мужем обавезала (макар само на део своје имовине), обавеза је у односу на жену била неваљана, док је у мужеву дијелу остајала ваљана.⁵⁸ Статутарне одредбе залог спомињу код забране зајмова слугама и слушкињама са или без залога.⁵⁹

Особе под туђом влашћу нису могле располагати у правном промету ни на који начин стварима господара (продати, даровати, замијенити, оптеретити обавезом или било како отуђити).⁶⁰

⁵² Пашки статут V, 34; Шибенски статут V, 41.

⁵³ Пашки статут V, 43; Црески статут, 32. Упор. I. Veuc, (1953), 131.

⁵⁴ Пашки статут II, 24. Задарски статут (III, 22, 25) одређује да жена не одговара за уговоре и деликте мужа, нити господар за уговоре и деликте слуге, те обрнуто. Исто Шибенски статут II, 53.

⁵⁵ Пашки статут II, 21.

⁵⁶ Пашки статут III, 27.

⁵⁷ Пашки статут II, 23. Вид. Dopuna Crvenog upisnika str. 34 uz glavu II, 21, 22 i 23.

⁵⁸ Пашки статут IV, 16; Задарски статут III, 47. Упор. I. Veuc, (1954), 645.

⁵⁹ Пашки статут IV, 4; Задарски статут III, 5, 21; Трогирски статут II, 29. Нотарски нам записи указују на судјеловање жена код овог облика осигурања обавеза у сусједном Задру. Забележен је случај када је 1279. године пашки ђакон Марин, син пок. Толише, дао је у залог своју кућу у Пагу и шест солина у Пашкој ували Стани, удови Задранина *Nasce de Bivalda*, за 100 малих млетачких либри до слиједећег Михољдана, задржавајући право на кориштење плодова својих солина. CD VI 264/316. Исте године наведени ђакон даје у залог споменуту кућу и шест солина у Пашкој ували Матилди, удови задарског грађанина пок. Барте, за 60 млетачких денара. CD VI 316/370.

⁶⁰ Пашки статут IV, 28.

Нотарски записи сведоче о судјеловању жена у различитим правним пословима. Пашким грађанима било којег пола или рода забрањено је да отуђи некретнине (земљишта, винограде, сеоска gospodarства, солане, млинице, куће) туђинцу било којег пола или рода, осим ако је туђинац стални становник Пага.⁶¹

Међу случајевима када дражба није штетила спадао је случај када муж прода посед жене или допусти да га други прода; жена је овлашћена да за живота мужа затражи поврат поседа, а након мужеве смрти то може учинити у року од године дана.⁶² Исто су овлашћени да учине њени наследници и извршиоци тестамена.

Предмет купопродаје некретнина најчешће су куће и солине,⁶³ а у неким је случајевима купопродаја одевена у форму даровања.⁶⁴ Често у правном послу даровања суделују оба супружника.⁶⁵ Нотарске исправе такође често спомињу и замену (трампу) непокретности.⁶⁶

⁶¹ Пашки статут IV, 31. За Шибенски статут вид. I. Jaramaz Reskušić, *Kazneni sustav u Šibeniku od 14. do 16. stoljeća*, Šibenik 1996, 108 109. За остале статуте вид. Ž. Radić, I. Ratković, *Položaj stranaca u Splitskom statutarnom pravu*, ADRIAS, sv. 12, Split 2005, 212 214, fn. 146.

⁶² Пашки статут IV, 35.

⁶³ Солана је скуп солина на једном мјесту или у неком подuzeћу, а солина је основна јединица тј. базен у коме се производи со. Према N. Čolak, 485. Пашке солане су представљале снажан економски потенцијал сјеверне Далмације, којим се користила прије свега Задарска комуна. Производња соли представља једну од јачих ставки у економици средњовјековне Далмације. У изворима се сачувао податак да је 1274. године Братонига, удова пок. Драгоја Дамјана из Пага продала задарском племићу *Андреи де Рагно* четири солине у Пашкој ували под зидином званом Падибуди те кућу с кухињом и смоквом у Пагу, за укупну цијену од 80 малих млетачких либри, CD VI 68/75. Исто тако, 1289. године извесни Слугоња, син пок. Тишена из Пага, с пристанком своје жене Десаче, продаје Мири, жени пок. *Kirina Corrade* из Пага, квасило дуго 26 скансија и широко 13 скансија у Пашкој ували за 50 либри малих денара. Међе квасила су с јужне стране ограда солине мајке Ивана Фифића, с југозапада квасила и живице Дружица Гостинића, а са сјеверозапада море. Л. Јелић, CXLV/45 (квасило је исто што солина, базен за сол), N. Čolak, 510. (*Quasilus, m.* кошара. *Lexicon latinitatis*, VI, 954). Илустративан је и пример где 1290. године Рудин, син пок. Драгоша Скоблића из Пага продаје осми део од 17 солина и осми део својих винограда и земаља, које има са својим братом Радошем, рођаком Хотеном и са Задранкама Станом и Браном, кћерима пок. Петра. Солине, виногради и земље налазе се на Пагу у Влашићима и Дињишкој луци. Земље и винограда има шест гоњаја, а продате су за цијену од 85 либри малих денара, SZB I 272/225.

⁶⁴ Задарски племић Чрне Царбонов „дарује“ Радовани, удови задарског грађанина Ивана Рагна шест солина на Пагу код Мурвиле, а она му заузврат даје десет и по перпера, CD IV 31/35.

⁶⁵ Године 1321. Пажани Јурај Поганчић и жена му Милица дарују самостану редовница св. Маргарете 5 солина на Пагу, CD IX 17/25.

⁶⁶ Марија, удовица Михајла *Rose de Scolatura* са синовима, 1333. године мења солане и кућу на Пагу за солане Марије, удовице Јакова Богдина и њених синова, CD X 56/95.

Забрана давања зајмова особама било којега пола је одредбом Задарског статута важила и за Пажане.⁶⁷ Пашки статут забрањује Пажанима и странцима давање зајмова и залога слугама и слушкињама.⁶⁸ Ако муж прими у зајам новац, жена није обавезна за мужев дуг, изузев ако је употребљен у женину корист (нпр. за поправак жениних кућа, винограда или других сличних ствари, уз прибављено овлаштење Великога суда).⁶⁹

Увид у нотарске списе показује да су предмет уговора о најму често биле солане и складишта соли,⁷⁰ које су, попут винограда или земљишта, могле бити дате на обраду.⁷¹

Особа било којега положаја, пола или старости која је на одређени рок примила на обраду виноград или нечије земљиште (*vineas ad laborandum aut terras pastinandum*) била га је дужна обрађивати на статутом прописани начин.⁷²

⁶⁷ Задарски статут V, 6 i 7, Ref. 35. У Задру су постојали посебно именоване судија који су водили поступак само против особа које су давале новац или друге заменљиве ствари уз камате. На позив задарске општине 1386. године Јевреји се досељавају у Задар како би кредитирали задарска пословања уз камате. Због тога се од задарских грађана почев од 1398. године могла убирати 20% годишња камате или 4 динара по либри мјесечно. Вид. Т. Raukar, *Zadar u XV. stoljeću*, Zagreb 1977, 273; N. Klaić, I. Petricioli, *Zadar u srednjem vijeku do 1409*, Zadar 1976, 426. У Шибенским реформацијама (сар. 221) налази се закључак Великог вијећа, које одобрава позивање у град јеврејског банкара који ће Шибенчанима одобравати зајмове с каматом од 10% годишње, а странцима без ограничења. О забрани зајмова упор. Сплитски статут IV, 53; Трогирски статут II, 97; Корчулански статут (A) 13, (B) 67.

⁶⁸ Пашки статут IV, 4.

⁶⁹ Пашки статут IV, 17.

⁷⁰ Пашки статут III, 22. Тако 1292. године Дујам из Пага изнајмљује солане на четири године Матилди, удовици задарског грађанина Барте за 60 либара малих млетачких денара, SZB IV 87/135, а 1385. године у Задру Доброслава, удовица Радена из Пага прима најамнину од Косе де Бегна за складиште соли (*unius magaceni*) на Рагу, CD XI 422/544. У 13. вијеку пашке су солане биле у претежном поседу Задрана (приватне особе, цркве, самостани и комуна), а мање самих становника Пага. Стога су у сачуваним исправама које се односе на солане Задрани заступљени у већој мери од Пажана. То доказује да се привредни живот отока Пага, који се претежним дијелом темељио на производњи и продаји соли, налазио у рукама Задрана. У XIV вијеку као власници солана јавља се и већи број Пажана, N. Čolak, 488 489, 495; T. Raukar, (1977), 207 209; *Pomorska enciklopedija V*, Zagreb 1981, 663.

⁷¹ У недовршеном спису браћа и супруга једнога од њих обвезују се монаху до св. Миховила исплатити 12 либара и 16 солида за модиј жита и модиј јечма. Исти дан 6. просинца 1354. године, браћа с Пага се обвезују монаху св. Кршевана радити на самостанским соланама (од Јурја до св. Миховила) и себи задржати трећину соли, SZB IV 406, 407/625, 626. Земљорадници су према власницима земљишта и солана (племиићи, цркве, свећеници) били у колонатским односима, и у складу с тиме су им морали давати део годишњег уroda, M. Suić, (1953), 61.

⁷² Пашки статут IV, 67.

Уговори о напасању стоке морали су бити у складу са Пашким статутом,⁷³ а у погледу плате односно удела пастира, Статут није правило разлику између мужјака и женки истога животињског рода.

5. НАСЛЕДНО ПРАВО

5.1. Законско (интестатско) наслеђивање

Правила законског наслеђивања по изричитој су се статутарној одредби једнако примењивала на мушкарце, као и на жене.⁷⁴

За разлику од најчешћег система интестатског наслеђивања у средњовјековној Далмацији – изједначености мушке и женске дјеце⁷⁵ – средњовјековни статут Пага, Шибеника, Брача и Хвара садрже специфичне одредбе о наслеђивању кућа. Пашки статут прописује да мушка и женска дјеца (изузев оних у самостанима односно заређенима) деле на једнаке делове очеву и мајчину оставину, осим очевих кућа што се налазе на Пагу, које требају припасти искључиво синовима и њиховим мушким потомцима.⁷⁶ Такве одредбе не познају друга правна подручја на источној јадранској обали.

Куће што их је оставила мајка припадале су кћерима, осим ако отац за собом није оставио стамбену зграду. У том случају, мајчину кућу наслеђују дјеца оба пола. Пашки статут повлашћује мушку дјецу и одредбом по којој она могу захтевати да се очеве и мајчине куће заједно поделе међу свом дјецом без обзира на пол.

Одредбе о посебном наслеђивању кућа налазе се и у глави која говори о наслеђивању десцендената, при чему се истиче да кћи не може наследити нити имати удела у очевим кућама на Пагу.⁷⁷

⁷³ Пашки статут IV, 66; Задарски статут III, 78; Шибенски статут IV, 80. За остале статуте упор. L. Margetić, *Srednjovjekovno hrvatsko pravo Obvezno pravo*, Zagreb Rijeka 1997, 76.

⁷⁴ Пашки статут V, 29; Шибенски статут V, 33.

⁷⁵ Изједначеност мушке и женске дјеце прописују статут Раба (II, 10), Сплита (III, 44), Будве (гл. 112) и ранија фаза развоја права у Дубровнику, вид. L. Margetić, P. Strčić, 47; A. Cvitanić, (1998), 217; Ж. Бујуклић, *Правно уређење средњовековне Будванске комуне*, Никшић 1988, 140. Другачије је било по одредбама Задарског (III, 127 129) и Трогирског (Ref. II, 22) статута који су прихватили млетачки сустав наслеђивања према Млетачком статуту Јакова Тиопола из 1242. по којем су синови наслеђивали некретнине, а кћери покретнине у висини „достојног мираза“. Ако није било довољно покретнина за доличан мираз, синови су могли допунити мираз из покретнина и за себе задржати све некретнине или подијелити покретнине и некретнине на једнаке дијелове. Детаљније: L. Margetić, (1996), 225. За Задарски статут вид. I. Veuc, (1954), 594, за Трогирски Ž. Radić, *Imovinsko pravo po statutu grada Trogira iz 1322. godine*, (doktorska disertacija), 2002, 268.

⁷⁶ Пашки статут V, 18.

⁷⁷ Пашки статут V, 20, 21. Исто: Брачки статут I, 23; Хварски статут II, 32; Шибенски статут V, 22, 24. Специфично наслеђивање кућа по мушким десцендентима

Истом се статутарном одредбом начело репрезентације изричито примењивало подједнако на мушку и женску унучад. Уколико су били одељени од деде, то им се урачунавало на начин да су мање примали. Ако је умрли имао само кћери, оним ћеркама које су приликом удаје добиле мираз, мираз се урачунавао у наследни део.

Посебан статус у погледу наслеђивања имају дјеца оба пола који су у самостану односно заређени. Сестре трећореткиње наслеђују и добијају део попут браће и сестара.⁷⁸

Кћи редовница не наслеђује рођаке интестатски, осим у одређеним случајевима прописаним Статутом: ако умрли није оставио друге крвне сроднике до четвртога ступња, тада други рођаци умрле особе наслеђују половину добара, а другу половину редовник или редовница, с тим да су дужни да део имовине умрле особе расподеле за спас њене душе према раније донетим статутима.⁷⁹

Дјеца оба пола рођена после очеве смрти (посмрчад) имају подједнак приступ наследству.⁸⁰

Код наслеђивања осталих сродника Пашки статут у неколико одредби садржи трагове начела *paterna paternis, materna maternis*.⁸¹ Умрлога без опорукe и потомака наслеђују најпре директни мушки преци, па браћа и сестре.⁸²

проширило се из Задра, премда је у самоме Задру тај начин наслеђивања био напуштен због утицаја млетачкога права. У изворном облику идеја је прешла на Брач и Хвар, а након еволуције се проширила на Паг и Шибеник. L. Margetić, (1996), 227-229. За Шибеник упор. шибенску исправу 1292. из које произлази да су очеву оставину 1260. године наслеђивали само синови, док по новом статуту на њу имају право и кћери, осим на очинске куће и опрему у њима, CD Suppl. II 145/233; *Šibenski diplomatarij, Zbornik šibenskih isprava*, Šibenik 1986, 150-155; L. Margetić, (1996), 227.

⁷⁸ Пашки статут V, 31; Шибенски статут V, 35. Трећореднице су жене које живе у самостану и носе опатичко рухо, али нису свечаним завјетом обавезане на редовнички живот, вид. фн. 23.

⁷⁹ Пашки статут V, 32. Упор. Задарски статут III, 14, 15, 18; Шибенски статут V, 37. Године 1349. *Marija Grisogono de Marino*, намеравајући ићи у самостан, одриче се у корист своје браће свих добара која би јој могла припасти. Сведок је *Thoma de Pago*, SZB III 52/33. Године 1289. *Marinus Caligarius* даје из наследства оца и мајке сестри Драги мираз за самостан. На исти начин *Laurentius Zuparius* даје сестри Драги мираз за самостан. L. Jelić, LIV, LV /188.

⁸⁰ Пашки статут V, 19; Шибенски статут V, 23. Године 1329. оставилац *Pribi gna Pribenig* у опорукци именује својим наследницима жену Добрачу и нерођено дете без обзира на пол, SZB II 3/192.

⁸¹ Пашки статут V, 22, 24, 25, 27, 31. Упор. Задарски статут III, 132; Шибенски статут V, 31, 35, 36; Рапски статут II, 17; Трогирски статут III, 16; Сплитски статут III, 144; Будвански статут, 212. Начело *paterna paternis, materna maternis* састоји се у враћању добара умрлога без опорукe и потомака оном асценденту (или његовој линији) од кога их је умрли добио. Начело се примењивало у многим европским подручјима на различите начине. Опширније L. Margetić, (1996), 117, 235-241; P. S. Leicht, *Storia del diritto italiano. Il diritto privato. Parte seconda. Diritti reali e di successione*, Milano 1943, 193-199.

⁸² Пашки статут V, 22 Шибенски статут V, 36.

По одредбама Пашког статута покојника без опорукe, потомака и родитеља наслеђују остали сродници само у једном делу оставине, док се други део (једна четвртина) намењује *pro anima*, ако наслеђује деда с браћом оставиоца или њиховим синовима односно браћа и сестре, а једна трећина ако наслеђују остали даљи овлашћени рођаци.⁸³

Мајка не наслеђује имовину дјецe умрле без опорукe или пре пунолетства, већ се она враћају онима одакле су дошла.⁸⁴ Ако не буде у животу нико од оних којима се добра требају вратити, тада сама мајка може наследити половину тих добара, а друга половина иде *pro anima* оних којима су припадала. Отац, пак, наслеђује добра синова и кћери умрлих пре пунолетства или након стеченог пунолетства без опорукe, одакле год она потицала, ако такви синови или кћери немају законске наследнике.⁸⁵ Мајка има само право уживања, па након њезине смрти имовина умрлог детета *reversatur in eos unde pervenerint*.⁸⁶

Начело *paterna paternis* примењује се и у случају ако наслеђују браћа и сестре само по оцу заједно с браћом и сестрама само по мајци. Ако иза оставиоца остану само браћа по оцу, они наслеђују покојнога брата само у погледу очевих добара. Ако постоје само браћа с мајчине стране, они наслеђују само добра мајке. Ако је неко од те браће умро и оставио синове или сина, тада они добијају део који би припао њиховом оцу да је жив. Исто правило је важило у свему и у погледу сестара.⁸⁷

Преживели брачни се друг као законски наследник у далматинском праву јавља само изузетно, а Пашки статут не спада међу те малобројне изузетке.⁸⁸

⁸³ Пашки статут V, 24, 25. Исто Шибенски статут V, 28, 29, с тиме да се ради о четвртини односно половини ако наслеђују остали даљи овлашћени рођаци. У Шибенику је касније Ref. 267. из 1449. године тај део *pro anima* смањен на шестину.

⁸⁴ Пашки статут V, 27; Шибенски статут V, 31.

⁸⁵ Пашки статут V, 28; Шибенски статут V, 32.

⁸⁶ Пашки статут V, 31 Шибенски статут V, 31.

⁸⁷ Одредбу садржи и Задарски статут који је дословце преузео наследноправне одредбе млетачког права. Пашки статут V, 31 Шибенски статут V, 35 Задарски статут III, 132. Опширније L. Margetić, (1996), 236.

⁸⁸ По одредби Задарског статута III, 135 супружници се међусобно наслеђују само у случају непостојања баштиника, сродника ни рођака до четвртог колена. Према старијем праву Цреса жена је наслеђивала половину мужеве оставине, док муж није имао никаквих права на оставину жене. По новијим је правилима одређено је међусобно наслеђивање једне четвртине оставине. Црески статут, 52; I. Veuc, (1953), 131. На Брачу и Хвару брачног друга умрлог без опорукe у браку без дјецe

5.2. Опоручно (тестаментарно) наслеђивање

Активну тестаментарну способност жене су стицале с навршених 14 година, а мушкарци са 16 година.⁸⁹ Жена је могла опоручно располагати својим миразом, узмиразјем и осталом имовином, поступајући у складу са Пашким статутом, с тим да се мужу јамчи право уживања њених добара док чува удовчеву постељу.⁹⁰

Записи задарског бележника и плаћеног писара општине Паг, Герардуса де Падуа, садрже велики број опоруча мушкараца⁹¹ и жена (удатих,⁹² неудатих⁹³ и удовица⁹⁴).

Право опоручног располагања било је ограничено породичним власништвом. Пашки статут дозвољава оставиоцу потпуно слободно располагање половином своје оставине, а у другој половини која је остала дјечи смео је преферирати једно дјете десетином вредности укупне имовине.⁹⁵ Оба су родитеља мушком или женском дјетету могла оставити највише до десетине вредности оставине изнад дела који му припада.⁹⁶ Искључење из наследства предвиђено је једино у случају женидбе без пристанка родитеља.⁹⁷

наслеђивао је преживели брачни друг у вредности трећине оставине. Брачки статут I, 25, 26; Хварски статут II, 34, 35. Упор. L. Margetić, (1996), 242.

⁸⁹ Пашки статут V, 6.

⁹⁰ Пашки статут V, 9, 14.; Шибенски статут V, 51.

⁹¹ Опоруче мушкараца: SZB II 3/192, 5/193, 7/194, 8/195, 16/202, 17/202, 18/203, 22/206, 29/210, 40/218, 41/219, 47/225, 48/226, 49/227, 52/229, 55/231, 57/235, 60/238, 62/239, 77/252, 78/252, 79/252.

⁹² Опоруче удатих жена: SZB II 4/129, 10/196, 14/200, 28/210, 39/217, 46/224, 50/228, 66/243, 71/249.

⁹³ Опоруче неудатих жена: SZB II 2/191, 33/213, 58/236.

⁹⁴ Опоруче удовица: SZB II 6/193, 9/196, 11/197, 19/203, 20/204, 25/208, 42/221, 45/223, 54/231, 63/240, 67/243, 74/251, 82/254, 86/256, 87/256.

⁹⁵ Пашки статут IV, 48; V, 18, 20. Преферирање детета у опоручи родитеља присутно је у већини статута далматинских градова. Преферирање дјетета у висини од 10% укупне имовине протеже се у статутима подручја од Раба до Брача (Задра III, 61; Брача II, 3; Хвара II, 30; Скрадина, гл. 10; Сплита, III, 38), за разлику од Шибенског статута (IV, 64) који је повисио могућност преферирања на четвртину укупне оставине, а преузета је из Задра као економски, политички и културно најјачег далматинског средишта. Одредба старог несачуваног задарског статута другачије је формулисана у Задру, а садржајно измењена у Шибенику у правцу веће слободе оставиоца приликом његове раздобо добара међу децом *mortis causa*. L. Margetić, „Nasljedno pravo descendena po srednjovjekovnim statutima Šibenika, Paga, Brača i Hvara“, *Zbornik radova Pravnog fakulteta u Zagrebu (Zbornik PFZ)*, 22, 3/1972, 343; исти, (1996), 218-219. Трогирски (III, 8) и Рапски статут (II, 5, 11) предвиђају два облика преферирања: тзв. „*super partem*“ у корист дјетета и „*azzaticum*“ у корист унука. Вид. детаљније Ž. Radić, 279 и даље. Изричита забрана преферирања била је прописана статутима Корчуле (A) 36 односно (B) 39 и Котора, гл. 139. Вид. L. Margetić, (1996), 209-219.

⁹⁶ Године 1279. оставилац Богдан са Пага преферира сина десетином „*do et dono tibi ante partem et sup(ra partem decimam partem omnium meorum) bon(or)um*“

Имовинскоправни режим заједнице стечене имовине одразио се у опоручном наследном праву. Тако, 1336. године, оставилац чије нам име није сачувано, становник Влашића на Пагу, одређујући жену Дису извршитељицом тестаментa, наглашава да су имовину заједно стекли (*quod et quecumque cum ea lucratus sum et adquisiui et ipsa tecum*) и признаје јој власништво над половином имовине. Осим тога, кућу у Влашићима и домаће животиње добија на уживање док чува удовиштво. Из тога дела имовине дужна је издвајати *pro anima*, а после њене смрти тај се део враћа сину Продану и кћери Добрици.⁹⁸

Остарилац *Cernota*, сачињавајући тестамент 1336. године пре ходочашћа на гроб апостола Петра и Павла у Риму, јасно разликује брачну стечевину од своје имовине. Жени *Marussi* додељује за издржавање из својих добара 20 великих солида, како јој је обећао у часу склапања брака. Брачну стечевину (кућу и земљу купљену за 11 либри, те земљу дату *ad pastinandum*, купљену за 3 либре) дели са женом. Док устраје у удовиштву може уживати његову половину кућа на Пагу и управљати виноградом, те држати две солане од чијих ће прихода у сагласности са сином Грегоријем годишње давати за душу. Два винограда изричито оставља сину Грегорију. Жени оставља све женске хаљине, а сину мушку одећу. Кућне потрепштине⁹⁹ им оставља на једнаке делове.¹⁰⁰

Тестатори у опорукама деле имовину између дјецe потекле из више бракова уколико их је било.¹⁰¹

mobilium et immobilium pre)scencium et futurorum quecumque habeo...“, SZB I 135/37. Године 1330. оставилац *Tolis Milya* са Пага такође преферира сина десетином „*Ci prianus habere decimam partem tocuis, quod remanserit post dictum obitum vxoris mee*“, SZB II 7/194, а 1337. године оставитељица *Cothena*, удовица *Drasi Qualdiceig* са Пага исто преферира сина десетином добара: „*Item dimitto Johanni, filio meo, totam decimam partem bonorum olim dicti Draxi, viri mei, et totam decimam partem omnium bonorum meorum, ...*“, SZB II 82/255.

⁹⁷ Пашки статут V, 41; Шибенски статут V, 48. Упор. Задарски статут III, 116, 117, 138; Рапски статут II, 10; Брачки статут II, 3; Хварски статут II, 31; Сплитски статут III, 19, 126; IV, 72; Дубровачки статут IV, 13, 23; Ластовски статут, 75; Корчулански статут (B) 40; Которски статут, 144; Будвански статут, 137, 148. Детаљније вид. L. Margetić, (1996), 223 224.

⁹⁸ SZB II 55/231.

⁹⁹ О значењу речи кућне потрепштине вид. Пашки статут V, 38.

¹⁰⁰ SZB II 77/252.

¹⁰¹ Иако је у средњем вијеку под утицајем црквеног права други брак био непожељан, поновна је женидба или удаја у далматинским комунама била прилично честа, о чему дознајемо из нотарских записа и из статутарних одредби. Тако нпр. Которски статут у цап. 37 спомиње могућност четвртог и даљег брака („*si autem tertio vel pluries uxoraverit*“). Разлога је било више: велика смртност услед епидемија куге, велики број младих удовица као посљедица добних разлика између супружника итд. Најважније је питање код склапања другог брака било питање

1329. године *Disislaus Mallinig* половину своје укупне имовине оставља дједи Паулу и Врани из брака са првом супругом Прибом. Преосталу половину добара оставља другој супрузи Добри и сину Полуану.¹⁰²

1330. године оставитељ чије име није сачувано дели имовину између тројице синова (*Dmincho, Polyano, Dissimero*) и ћерке *Prie* из брака с првом женом те друге жене Раде и њихове кћерке Милице.

Тројици синова и њиховој сестри из првог брака оставља приходе од четири солане на пет година које ће поделити на једнаке делове међу собом. Уједно им оставља неколико гоњаја земље.¹⁰³

Другој жени и кћерки из тога брака оставља кућу и домаће животиње док чува удовиштво. Ако се удовица преуда, имовину ће препустити кћери. Ако, пак, кћи умре прије пунолетства, тада одређује да супруга сву имовину подели на једнаке делове са децом прве жене. Унуцима преминулог сина Церноте оставља виноград.¹⁰⁴

Неожењени мушкарци и неудате жене најчешће остављају имовину родитељима (или само једноме ако је други умро)¹⁰⁵ или браћи¹⁰⁶ и сестрама.¹⁰⁷

Удовице понекад потврђују мужев тестамент: тако 1337. године извесна Мирса, кћи пок. *Martini Cherstinig* и удовица *Drusci Golaç*, потврђује и прихвата у потпуности тестамент свога мужа од 16. марта 1330.¹⁰⁸

Дужност тестаментарног извршитеља (опоручно одређеног или постављеног) могла је да врши особа било којег рода, сталеза или

имовине дјецe из више бракова. Рапски статут (II, 15) и Хварски статут (III, 21) не праве разлике између законитих потомака потеклих из више оставитељевих бракова. Упор. Будвански статут, сар. 150; Дубровачки статут IV, 28 31, 36, 39, 41; Которски статут 156, 162, 165; Шибенски статут V, 16, 49.

¹⁰² SZB II 18/203.

¹⁰³ Гоњај је мера са површину земље (*gognai, gognaius* око 2.370 m²). Задарски гоњај износи је (према Задарском статуу II, 144) двадесет корака у ширину и дужину. Врло вероватно је иста мера важила и на Пагу.

¹⁰⁴ SZB II 8/195.

¹⁰⁵ Године 1329. оставилац *Stipanus Georgii Vegcho* оставља имовину свога оца и осталу имовину мајци Драги. SZB II 18/203, а 1330. године *Marichna*, ћерка *Dmitrii Dmincig*, оставља оцу имовину коју је наследила од мајке *Draxenege* и сву осталу имовину. После његове смрти имовину оставља брату *Dmichu* и сестри *Stan chi*, SZB II 33/213.

¹⁰⁶ *Dobriça*, кћи пок. *Brataslavi* и сестра *Johannis Decoleni*, општинског гласника Пага, оставља брату сва своја добра, а после братовљеве смрти његовом сину Витцу, SZB II 2/191.

¹⁰⁷ Године 1337. *Maria*, кћи пок. *Milogne Moiacig* оставља сестри удовици на уживање солане две године, после чега ће их продати и новац поделити на начин изражен у тестаменту. Кћерима пок. брата *Petra Choteni* и *Dessi* оставља трећи део куће на Пагу и део куће сестре *Dmincie*, SZB II 58/236.

¹⁰⁸ SZB II 63/240.

положаја под условом да је пунолетна и да не спада у лица којима то статут изричито забрањује.¹⁰⁹ Дужност им је, слично туторима, састављање покојникова инвентара, при чему носе одговорност за целокупну имовину оставитеља.¹¹⁰

За имовину мужа умрлога без опорукe, жени се постављају оставински извршитељи из редова покојникових рођака, који ће јој док буде живела у удовиштву примерено додељивати приходе од покојникових добара за издржавање.¹¹¹ Остарилац може опоручно одредити оставинске извршитеље који ће жени док буде живела у удовиштву додељивати одговарајуће приходе.¹¹²

Удовица поновном удајом престаје вршити дужност опоручне извршитељице над добрима преминулога мужа.¹¹³

6. КРИВИЧНО ПРАВО

Кривично право Пашког статута садржано је у шестој књизи, те у Пашком казненом статуту из 1460. године. Жена не одговара

¹⁰⁹ Удате жене именују опоручним извршитељима: мужа SZB II 10/196, 39/217; децу 14/200; мајку 50/228; сестру 10/196; брата 14/200; свештеника 39/217, 46/224. Удовице именују опоручним извршитељима: сина и кћи SZB II 11/197, ћерку SZB II 54/231, 67/243, мајку SZB II 54/231, 63/240, свештеника, SZB II 63/240. Мушкарци именују опоручним извршитељима: жену SZB II 55/231; рођака и брата, SZB 40/218; оца SZB II 41/219; свештеника кума SZB II 47/225; унука SZB II 48/226; задарског племића *Grisogona de Vitchor* SZB II 62/239; двојицу пријатеља SZB II 79/253.

¹¹⁰ Пашки статут V, 11 13, 15, 16, 37. Детаљније о дужностима опоручних извршитеља V, 37. За разумевање института опоручног извршитеља нужно је анализирати развој тога института у византијском праву, где је опоручни извршитељ био у почетку искључиво тутор малолетне особе, L. Margetić (1982) 519, 523 525, 534; (1996) 39. Установа опоручног извршитеља најјасније је присутна у Дубровачком IV, 74 77; Которском, *cap.* 187 191, те Будванском статуту, *cap.* 168. Спомињу је Сплитски III, 28, 29; Задарски III, 122, 123 и Шибенски статут V, 14 20, 44. Детаљније за Дубровник вид. V. Čučković, „Epitropi u starom dubrovačkom pravu“, *Godišnjak Pravnog Fakulteta u Sarajevu* 11/1963, 257 274; за Будву, вид. Ž. Vujković, 153; за Kotor: I. Sindik, 133. Уопште о институту извршиоца тестаментa R. Zimmermann, *Roman law, Contemporary law, European law, The Civilian Tradition Today*, Oxford 2001, 160 163.

¹¹¹ Пашки статут V, 26; Шибенски статут V, 19.

¹¹² SZB II 40/218, 57/235, 77/252. У оба се случаја жени оставља приход од 20 великих солида. У суседном Рабу ако муж из своје куће истера жену без икаква разлога, он није обавезан да јој изручи мираз, него само да јој за издржавање даје 20 солида годишње, а ако мираз или женин наследни део у имовини њезина оца износи више од 1000 либара, онда ће његов допринос за њено издржавање износити 50 либара. Тек ако муж не би плаћао алиментацију, он је био обавезан вратити јој „сва њезина добра“. Ако је, пак, жена ухваћена у прељуби, муж није дужан да је издржа нити да јој изручити њен добра, Рапски статут II, 13; L. Margetić, P. Strčić, 46 47.

¹¹³ Пашки статут V, 13; Шибенски статут V, 16.

због преступа, уговора или кривице мужа, као и обратно, с изузетком заједничке стечевине брачних супружника.¹¹⁴ Починитељи кривичних дела кажњавају се једнако без обзира на пол, а код штета које су нанесене животињама женама, казна је једнака као и у погледу мужјака.¹¹⁵

За кривично дело чаробњаштва или давања отровних трава једнако се кажњава мушкарац или жена.¹¹⁶ Пашки казнени статут познаје посебно дело враџбина или давања отровних трава из љубави (које се у народу назива љубавним напитком), код којег је такође забрањено једнако кажњавање мушких и женских починилаца.¹¹⁷

За силовање девице или удате или већ оскврнуте жене је прописана смртна казна.¹¹⁸ За силовање нечије кћери или сестре девице које немају оца, ако оштећена силоватеља не усхтједне за мужа, дужан јој је платити мираз, а ако нема откуда, кажњава се годином дана општинског затвора, а након тога петогодишним прогонством из града и отока Пага.¹¹⁹

Кривично дело прељубе спомиње се у контексту растављених жена које су биле враћене кући вољом мужа, када су поновно стицале право на свој мираз.¹²⁰

Одлука донесена у Већу умољених о окрутним злоделима, којом се извршиоцу одузимају сва добра, које год врсте била, изравно погађа целу породицу преступника.¹²¹

¹¹⁴ Пашки статут II, 24; Шибенски статут II, 53.

¹¹⁵ Пашки статут V, 40; Шибенски статут V, 47.

¹¹⁶ Пашки казнени статут: О онима који почине какве враџбине или даду отровне траве. Под казним дјелом чаробњаштва статути подразумевају справљање отровних трава и у том смислу одређују казне за *herbariae*, док Дубровачки (VI, 7) и Корчулански статут (A) 12 одређују поближе његов садржај тајанствене делатности којом се људима могу нанети тешке штете.

¹¹⁷ Пашки казнени статут: „О онима који почине какву враџбину или даду какве отровне траве из љубави“.

¹¹⁸ Пашки казнени статут: „О онима који би раздјевичили коју дјевицу или би насилно обљубили удану или већ оскврнуту жену“. Статути често одређују да силоватељ може избећи казну ако дође до женидбе (Дубровачки статут VI, 6) или барем до осигурања мираза жртви (Хварски статут II, 2; Сплитски статут IV, 37). Шибенски статут (VI, 61) одређује да се са евентуалном женидбом морају сложити рођаци жртве. Разликује силовање блуднице, властите или туђе служавке. Према Брачком (III, 12) и Хварском статуу (III, 14) кажњавање силоватеља препуштено је кнезу, L. Margetić, (1997), 251; I. Jaramaz Reskušić 53, 76 77.

¹¹⁹ Пашки казнени статут: „О онима који би имали однос с (нечијом) кћери или сестром дјевицом, које немају оца“.

¹²⁰ Пашки статут V, 43.

¹²¹ Додаци Пашком статуу уз II, 35. Шибенски статут IV, 29; Сплитски статут IV, 74; Хварски статут II, 25; Корчулански статут (A) 2; Будвански статут, *cap.* 192; Скрадински статут, *cap.* 49.

7. ПРОЦЕСНО ПРАВО

Велики број нотарских записа указује да су жене за наступ пред пашком куријом најчешће именовале заступнике.¹²² Према одредби Пашког статута особе у власти другог ни малолетници нису могли у своје име иступати на суду.¹²³

За решавање спорова између ближњих и крвних сродника првога и другог степена, Додаци гл. II, 35 Пашког статута предвиђају избор мировних судија споразумно или уз помоћ пашкога кнеза.¹²⁴ За разрешавање спорова о нечијем очинству и осталим сродничким односима било је довољно јавно мњење, без посебних доказа, уз процену пашкога кнеза и Великога суда.¹²⁵

Сродници, укључујући треће колена, нису могли сведочити у корист права својих сродника, нити је лице које је некеме потчињено могло сведочити у корист онога коме је подређено.¹²⁶

Жена која је због прељубе пресудом црквеног судије била растављена од мужа није имала активну парничну способност за повраћај мираза, осим ако јој муж није опростио прељубу.¹²⁷

8. ЗАКЉУЧАК

Правни положај жене по одредбама Пашкога статута не разликује се у битноме од осталих статута далматинске правне регије. Јасно је видљив утицај Задарског статута из 1305. године (као и

¹²² Тако, године 1350. Радица пок. Дминција, становница Пага, именује свог прокуратора, SZB III 115/80; године 1350. Катарина, жена *Maura Barta de Grisogo no*, као заступница свог сина Бартола именује прокураторе Јанина пок. *Kolana de Calcina* и Луку Кудовића из Пага, SZB III 190/132. Године 1355. године Маргарита, кћи пок. Јурја Бланцулинија, обућара, и жена Вида пок. Бонана (Добрице) из Задра, тесара, становница Пага, именује својим заступником свога брата Јакова, обућарског мајстора и опуномоћује га да је заступа у парници с Матејем званим Дудоло, свештеником цркве Св. Стошије, и његовом сестром Тољом, женом Перула, обућара из Задра, SZB IV 420/644. Године 1355. пред градском ложом која је имала функцију суднице (*logia*) Филип Злорадић, жупник цркве Св. Петра у Задру, заступник Липе Злорадићеве, изабране за опатицу самостана Св. Марије у Задру, тражи од Димитрија де Матхафариса, бискупа нинскога и Николе де Матхафариса, надбискупа задарскога, декрет о избору споменуто Липе опатицом, SZB V 126/189.

¹²³ Пашки статут II, 26; VI, 62.

¹²⁴ Године 1350. Медеван из Пага, с једне стране, те Стјепан син и баштаник *Ivana de Qualis* с друге стране, споразумно именују нове мировне судије у неком њиховом спору, SZB III 266/179.

¹²⁵ Пашки статут III, 3.

¹²⁶ Пашки статут III, 14.

¹²⁷ Пашки статут V, 43; Задарски статут III, 94; Шибенски статут V, 50.

уплив старог, несачуваног задарског статута), али и суседног хрватског односно хрватско-угарског права, које је важило на копну у непосредној близини.

Статутарни су прописи важили за све оточане, без обзира на пол. Обим пословне способности зависио је од узраста, пола и здравља. Узраст у коме се стицала пунолетност подигнута је у односу на већину статута и норме црквеног права на 14 година за жене односно 15 година за мушкарце.

Удата жена била је под мужевом влашћу и без његова одобрења се није могла обвезивати. Временом за правне послове удате жене није више била довољна мужева сагласност, већ се захтевало и суделовање општинских власти односно кнеза и курије.

Као у осталим статутима далматинске правне регије, положај удовице је био релативно повољан и оне, као ни одрасле неудате жене, нису биле ограничене у пословној способности.

Под утицајем Задарског статута подробно је уређен институт старатељства односно скрбништва (туторства). За разлику од других статута далматинске правне регије, мајка је била овлашћена да врши дужност старатеља недораслој дјечи до закључења другог брака. У случају мужеве неурачунљивости или слабоумности, жена је овлашћена да врши дужност татора, те у том својству може наступати на суду и изван њега у свим правним пословима.

Одредба Задарског статута по којој се жени удатој на словенском подручју забрањује удео у родитељским добрима (осим у случају трајног боравишта на подручју комуне) изричито се поштовала у погледу Пажана и обзиром на Пажане. То јасно показује тенденцију спречавања преласка имовине у руке странаца, која је с тенденцијом спречавања деобе породичне имовине путем миразних располагања један од узрока подређеног положаја жене у комуналним правним системима.

Међу новије одредбе Пашког статута спада одредба о брачном режиму заједнице стечене имовине, у којој се огледа утицај хрватског права са суседног копна. Женино право на половину стечене имовине ограничено је на случај смрти или уколико брак престане на други начин, уколико је ушла у брак без мираза и ако у браку није било дјете.

Услед двосмислености статутарних одредби о намирености удате и дотиране кћери, Додаци Пашком статуту разјашњавају дилеме, одређујући мираз као законски удео удате кћери у делу који је обухваћен брачним уговором или исправом о миразу.

Супружници међусобно нису одговарали за уговоре и дугове, с изузетком заједничке тековине, као ни дјеца за уговоре родитеља.

Статутарне одредбе и нотарски записи сведоче о учешћу жена у правним пословима купопродаје, даровања, трампе, најма (винограда, земљишта, солана, складишта соли), зајма, итд. Одредба Задарског статута о забрани давања зајмова особама било којег пола важила је и за Пажане, а Пашки статут изричито забрањује Пажанима и странцима давање зајмова и залога слугама и слушкињама, чиме јасно дискриминира ту категорију становништва. Жена није одговарала за зајам мужа, осим уколико га је употребио у њену корист.

Уплив старог несачуваног задарског статута највише се огледао у наследном праву, нарочито у установама преферирања одређеног детета и специфичног наслеђивања кућа од мушке дјече.

Правила законског наслеђивања једнако су се примењивала на жене и мушкарце. Дјеца оба пола изједначена су у наслеђивању, с изузетком очевих кућа на Пагу, које припадају искључиво синовима и њиховим мушким потомцима. Кћери су биле овлашћене наслеђивати куће што их је оставила мајка. Стамбену зграду коју би оставио отац наслеђивала су дјеца оба пола. Повлашћен положај мушке дјече произлази и из одредбе по којој су могли захтевати да се очеве и мајчине куће заједно поделе међу децом оба пола.

Жене су, као и мушкарци, имале право располагати половином имовине, док су из друге половине, која је припадала дјечи, имале право преферирати једно дете без обзира на пол десетином вредности укупне имовине. Право обају родитеља на искључење дјече из наследства било је могуће једино у случају женидбе односно удаје без воље родитеља.

Дужност тестаментарног извршитеља жена је вршила под условом да је била пунолетна и да није спадала у лица којима то статут изричито забрањује. Изузев у погледу заједничке тековине, супружници међусобно нису одговарали због престапа. Казне су биле једнаке за извршиоце кривичних дела оба пола.

Поред поменутих статутарних одредби, слика пашког комуналног правног система је употпуњена анализом нотарских записа, који дају целовитији увид у стварно стање и живот права у пракси. Тако, они сведоче да су за иступање пред судом жене најчешће ипак именовале прокураторе, иако из статутарних одредби произлази да су пунолетне женске особе, које нису биле у власти другог, имале право да у своје име иступају пред судом. Статутарне одредбе, које представљају нормативну страну једног правног система, добијају пуни смисао кроз њихово сагледавање у сачуваним документима о појединим правним пословима, што се настојало постићи и у овом раду.

Dr. Vilma Pezelj

Assistant Professor
University of Split Faculty of Law

LEGAL POSTITION OF WOMEN IN THE MEDIEVAL CITY OF PAG

Summary

The subject matter of this article are certain aspects of legal position of women under the Statute of the medieval city of Pag, especially their status, family matters including marital relations, property, and the rules of criminal and procedural law which particularly apply to women. The author compares the Statute of Pag with the statutes of other Dalmatian medieval cities (e.g. Zadar and Šibenik). The fact that the compared sources of law have common origin, *i.e.* that they derive from the old and unsaved Statute of Zadar, provides a good starting point for historical and legal analysis. Also, the analysis takes into account preserved individual contracts and other legal documents, as well as the notary sources.

The author holds a position that tendency of the city authorities to prevent foreigners from acquiring property, and to avoid division of the family property by dowry, caused the inferior position of women in the communal legal systems. Thorough analysis of the Statute of Pag reveals clear influence of the Statute of neighboring City of Zadar, and of the Croatian-Hungarian law. The author indicates existence of legal transplants and borrowings in the medieval statutes in Dalmatia.

Key words: *Legal position of woman. – Statute of Pag. – XV century Croatia. – Dalmatian Statutory Law.*